

ӘӨЖ 614.8

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ
САЛАСЫНДАҒЫ СТАНДАРТТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ,**

Доржа Қымбат

kymbat-d@mail.ru

Магистрант Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан

Ғылыми жетекші - А.К. Хаймулдинова

Қазіргі уақытта еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету өте маңызды және елдің орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуы мүддесінде халықтың денсаулығы жоғары дәрежелі мәнге ие. Еңбекті қорғау мемлекеттің әлеуметтік саясатының құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес қызметкерлердің қауіпсіздік пен гигиена талаптарына жауап беретін жағдайларда еңбек ету құқықтарын қамтамасыз ету еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылады.

Нарықтық экономикадағы еңбек жекелеген адамдардың, сонымен бірге тұтастай қоғамдастықтардың, немесе жалпы алғанда бүкіл мемлекеттің өмірінде өзінің әлеуметтік маңыздылығы бойынша ерекше орын алады. Қазіргі кезеңнің адамдары өз өмірінің басым бөлігін өз әл-ауқаттарының көзі болып табылатын дәл осы жұмысқа, еңбекке арнайды. Осыған орай еңбекті қорғаудың маңыздылығы артып отыр, сонымен қатар құқықтық ғылым тұрғысынан неғұрлым дәл және толық зерттеп, зерделеуді талап етеді.

Әр мемлекет өзінің азаматтарының еңбегін қорғауға құқықты кепілдейді. Ең басты кепілдік қабылданған шаралардың нәтижесінде өндірісте еңбекті қорғаудың жоспарлы түрде үздіксіз, тұрақты түрде жақсаруы тиіс екендігінен көрініс табады. Еңбек жағдайы өзінің ең

кең мағынасында еңбек процесіндегі адамның жұмыс істеу қабілеті мен саулығына әсер ететін факторлардың, яғни сыртқы күштердің жиынтығы болып табылады. еңбек жағдайының терминін қолдануда оған әртүрлі мағына беріледі. Шын мәнінде адамға, оның денсаулығы мен еңбек қабілеттілігіне әсер ететін факторлар өте көп. Әлеуметтік-экономикалық факторлар еңбеккерлердің бүкіл қоғамдағы жағдайын анықтайды. Олар Қазақстан Республикасының Конституциясында, мамандардың еңбекақысын, дайындау және қайта дайындау мәселелерін, жалпы заңда әлеуметтік игіліктер мен кепілдіктерді реттейтін еңбек заңдарында орын табады. Мемлекеттің нормативті-құқықтық актілері бір ауысымдағы жұмыс уақыты ұзақтығын, санитарлық нормалар мен ережелерді, зейнеткерлік және жасөспірім жастағылардың, жүктілік пен босану жеңілдіктерін, көп балалы жанұяларға жеңілдіктер және басқа да еңбек қатынастарына байланысты толып жатқан мәселелерді қарастыруы мүмкін [1].

Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтері бойынша, бір күнде өндірістегі жазатайым оқиғалардан немесе аурулардан 7 600-ден астам адам қайтыс болады. Жазатайым оқиғалар саны да, жарақаттану деңгейі де артады. Жұмысшылардың кәсіби қызметіне байланысты аурулардың саны артты.

Еңбекті қорғау саласындағы жоғары жарақаттардың негізгі себептері:

- Топтың барлық құрылымдық бөлімшелерін басқару деңгейінде, сондай-ақ желілік менеджерлер, мамандар және жұмысшылар деңгейінде кешенді және жүйелі жұмыстың болмауы;

- тиісті қызметтердің және осы жұмысқа жауапты олардың бөлімшелерінің тиісті жұмысының болмауы;

- өнеркәсіптік өндіріс жүйесі мен еңбекті қорғауды басқару бағдарламасының барлық деңгейлерінде нақты, тігінен интеграцияланған және түсінікті болмауы;

- еңбек қорғау саласындағы құрылымдық бөлімшелердің жұмысын ұйымдастырудың мақсаттары мен міндеттерін, әдістері мен технологияларын реттейтін негізгі корпоративтік ережелердің болмауы;

- қолданыстағы корпоративтік ережелерде белгілі бір кемшіліктердің болуы (олардың көпшілігі, оларды қабылдау мен іске асырудың бұлшылығы мен күрделілігі);

- стандарттар мен еңбекті қорғау талаптарына сай ұзақ мерзімді ауытқулардың болуы;

- жұмыс жасаудың қауіпсіз жағдайларын қамтамасыз ете отырып, жұмыс істеп тұрған өндірістік нысандарды заманауи құрал-жабдықтармен, машиналармен, жабдықтармен және жабдықтармен техникалық қайта жарақтандырудың баяу қарқыны;

- өнеркәсіптік өндірістің барлық деңгейлерінде тиімді бақылау және профилактикалық жұмыстардың болмауы;

- қызметкерлерді оқытуды және біліктілігін арттыруды ұйымдастырудағы елеулі кемшіліктер, оқыту қажеттілігін анықтау үшін тиісті жұмыстардың болмауы, нәтижесінде - қызметкерлерді Топтың құрылымдық бөлімшелерінің бизнес-процестерінің талаптары мен міндеттеріне сәйкес келмейтін бағдарламалар бойынша оқыту;

- менеджерлердің, желілік мамандардың, тиісті қызметтердің және олардың бөлімшелерінің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы жұмысты ұйымдастыруға, олардың тікелей міндеттерін тиісті деңгейде орындамауы/орындамағаны үшін тиісті талаптары мен жауапкершіліктерінің болмауы [2].

Бұл жағдайларды азайту үшін еңбекті қорғау бойынша нұсқаулықтарды, ішкі тәртіп ережелерін, басшының, еңбек қорғау қызметі қызметкерлерінің нұсқауларын және қауіпсіздік техникасын сақтау қажет.

Өндірістік қызмет процесінде жұмысшыларға келесі қауіпті және зиянды факторлар әсер етеді:

- қозғалмалы автомобильдер мен механизмдер;
- өндірістік жабдықтың қозғалмалы бөліктері;
- жұмыс аймағының ауасының шаңдылығы;

- Ылғалдылықтың жоғарылауы және шахталық ауаның төмен температурасы;
- Тығыздау кезінде тас массасы немесе металл бөліктерінің кетуі.

Қауіпті және зиянды өндірістік факторлар жарақаттарда немесе ауруларда, машиналардың, жабдықтардың, құралдардың, қоршаған ортаның қауіпті жағдайында және қызметкерлер қауіпті іс-әрекеттерді жасаған кезде жүзеге асырылады [3].

Жалпы алғанда, кәсіпорынның еңбегін қорғау жөніндегі жұмыс бар тәуекелдерді анықтауға және оларды басқаруға негізделуі керек. Тәуекелді бағалау - еңбекті қорғауды жоспарлаудың негізі. Еңбекті қорғауды тиімді басқару, егер еңбекті қорғаудың қазіргі жағдайы белгілі болса және проблемалық бағыттар анықталса ғана мүмкін болады.

Еңбекті қорғаудың мақсаты - еңбек қауіпсіздігін арттыру және еңбек жағдайларын жүйелі жақсарту. Еңбекті қорғау бойынша жұмыс осы әрекеттің барлығын құруға мүмкіндік береді.

Жұмыс орнындағы қауіпсіздік және тәуекелдерді бағалау жұмыс берушінің міндеті. Жұмыс беруші тәуекелдерді бағалау үшін қажетті ресурстардың бөлінуін қамтамасыз етуі, бағалауға байланысты міндеттерді анықтауы және осы жұмысқа тартылған адамдардың есімдері аталуы керек. Тәуекел деңгейін төмендету немесе оларды жою үшін тәуекелдерді басқару қолданылады. Тәуекелдерді басқарудың мақсаты зиянның алдын алу және зиянды азайту болып табылады. Бұл жағдайда тәуекелдерді азайту жөніндегі шаралардың тиімділігі критерийлерін іздеу керек.

Сондықтан ИСО-ның еңбекті қорғау және қауіпсіздік саласындағы сарапшылар комитеті жыл сайын үш миллионға жуық адамның өмірін сақтап қалу мүмкіндігі бар Халықаралық стандартты әзірлеу жұмыстарын бастайды.

Бүгінгі таңда кәсіпорында еңбекті қорғау және денсаулық сақтау менеджменті жүйесін әзірлеуге және енгізуге бағытталған екі негізгі халықаралық құжаттар бар:

OHSAS 18001 халықаралық стандарты - еңбекті қорғау және қауіпсіздік менеджменті жүйесі - талаптар / еңбекті қорғау және қауіпсіздік менеджменті жүйесі;

Халықаралық еңбек ұйымының ILO-OSH 2001, еңбекті қорғау және денсаулық сақтау менеджменті жүйесі бойынша нұсқаулық / «Еңбекті қорғауды басқару жүйелеріне басшылық».

2018 ISO 45001 - OHSAS 18001 осы атпен Халықаралық стандарттау ұйымының нормативтік құжаты ретінде шығады. Қазіргі уақытта бұл стандарт № 283 Жобалық комитетте әзірленуде (Жобалық комитет 283, - нұсқасы. ИСО жаңа нормативтік құжаттарын қабылдау процедурасы әр түрлі деңгейдегі дайындық стандарттарының нұсқаларын барлық мүдделі тараптармен келісу және келісуден тұрады. Болашақ стандарттың жобасы дәл осы комитеттің жобасынан тұрады, және ол Халықаралық стандарттың жобасы (DIS - Халықаралық стандарттың жобасы) және Халықаралық стандарттың (FDIS - Final Draft International Standard) кезеңдерінде неғұрлым қатаң тұжырымға түседі, соңғы жоба ИСО-ға мүше ұйымдардың өкілдері дауыс беруге шығарылатын және ресми халықаралық ұйым

ретінде жарияланған, Стандарттау жөніндегі халықаралық ұйым, егер ол кем дегенде 75% дауыс жинаса, ISO 45001 бойынша жұмысты бастау бастамасын ертерек шығарған FDIS, бұл - және бұл болжалды ең басынан бастап - бұл OHSAS 18001 еңбекті қорғау және персонал қауіпсіздігі саласындағы танымал стандартқа сүйенеді, дейді Британдық стандарттар институты (BSI). Бұл стандарттау бойынша ұлттық британдық орган. OHSAS 18001 негізінде ИСО халықаралық стандартын енгізу идеясы алдыңғы жылдарда бірнеше рет айтылды [4].

Халықаралық еңбек ұйымы стандарт жұмысына белсенді қатысады және ұсыныстар жасайды. "ISO 45001 негізгі бағыты OHSAS 18001-ден алып шығады, стандартта қарастырылған көптеген тақырыптар да қалады. Стандарт ұшырайтын өзгерістердің ең көп үлесі ISO-да ұйымның директиваларына SL қосымшасында көрсетілген менеджмент жүйесіне арналған стандарттар үшін бекітілген үлгі бар болуына байланысты болады деп болжануда.

Осыған орай ISO 45001-де еңбек қауіпсіздігі және денсаулық сақтау менеджменті жүйесін құруда және қолдауда басшылықтың рөліне арналған бөлімдер пайда болады, сондай-ақ ұйымдастырушылық ерекшелікке үлкен назар аударылатын болады. Сонымен қатар, ISO 45001-ден менеджмент жүйесіне стандарттардың бірыңғай нысанының болуына байланысты "түзетуші әрекеттер" деген ұғым жоғалады. ISO 45001 осы саладағы халықаралық OHSAS 18001, Халықаралық еңбек ұйымының жетістіктеріне негізделеді. ХЕҰ-еңбек қауіпсіздігі жөніндегі нұсқаулық, әртүрлі ұлттық стандарттар және ХЕҰ-ның халықаралық еңбек стандарттары мен конвенциялары.

Басқару жүйелеріне стандарттардың көбірек интеграциялануы бірқатар өзекті мәселелерді шешеді деп күтілуде. Еңбекті қорғау және қауіпсіздік менеджменті жүйесі басқа басқару жүйелерінен бөлек жұмыс істемейді. Іс жүзінде бұл кәсіпорынның құжаттамасында анағұрлым айқындықты білдіреді. Стандартты қолданушылар үшін өзгеріс айқын болады, өйткені ISO стандартының пайда болуымен OHSAS 18001 процестері өндірістік операцияларда тікелей жүзеге асырыла алмайды, бірақ еңбекті қорғау менеджерінің жауапкершілігіне беріледі. ИСО 45001 құру бастамашылары сонымен қатар сертификаттауға сілтеме жасады, олардың бастамаларына жабық хатта BSI қызметкерлері еңбек қорғау және персонал қауіпсіздігі бойынша қолданыстағы нұсқаулықтар сәйкестікті бағалау мақсатында сәйкес келмейді деп жазды. Еңбекті қорғау стандарттары саласында болып жатқан оқиғалар кең әлеуметтік контексте үлкен мәнге ие. ХЕҰ статистикасы бойынша, өткен жылы әлемде 2,3 миллион адам өндірістік жарақаттан және аурулардан қайтыс болды [5].

Сол себепті кәсіпорын үшін стандартты енгізудің мақсаты:

- орындаушылар үшін олардың қызметіне байланысты кәсіптік және денсаулыққа байланысты болуы мүмкін тәуекелдерді жою немесе азайту;
- қауіпті өндірістік факторларды тиімді бақылауды жүзеге асыру;
- өндірістік қызмет процесінде туындайтын тәуекелдерді басқару;
- оқыс оқиғалардың, авариялардың, төтенше жағдайлардың алдын-алу;
- еңбекті қорғау және қауіпсіздік менеджменті жүйесін қолданыстағы басқару жүйелерімен біріктіру.

Стандарттарды ауыстырудың және оны жетілдірудің сәтті жүзеге асырылуы персоналдың қауіпсіздік мәдениетін едәуір жақсартады, еңбек қауіпсіздігі мен еңбекті қорғауды ұйымдастыру мен басқаруды жоғарылатады, өндірістік жарақаттану мен кәсіптік аурулардың деңгейін жақсартады, әр өндіріс орнында маңызды әлеуметтік-экономикалық пайда алады.

Жалпы қорғау айтқанда әлемдік практикада дәлелденгендей, халықаралық деңгейде OHSAS 18000 стандарттары өзінің әмбебаптығына байланысты үлкен танымалдыққа ие. Олар кәсіпорын қандай өнім шығаратынына немесе қандай қызмет көрсететініне қарамастан, сапаны қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды ұйымдастыру қамтамасыз етуге жауап береді.

Еліміздің кәсіпорындарында еңбекті қорғау жұмыстары заңдық және өзге де нормативтік-құқықтық актілер негізінде әзірленген еңбек жағдайларын жақсарту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру үшін стандарттарды қолданады. еңбек қауіпсіздігі саласындағы

стандарттарды жетілдіру үшін әлемдік тәжірибеде дәлелденген ISO 45001 стандартын қолдануға жол ашты, бұл стандарт ұйымдарға көмектесетін талаптар, қызметкерлердің қауіпсіздік деңгейін арттыру, жұмыс орнында тәуекелдерді азайту және бүкіл әлемде ең үздік, сондай-ақ қауіпсіз еңбек жағдайларын жасау үшін негіз жасап отыр.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 15 мамырдағы N 251 Еңбек кодексі // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі

2. Аяганова А.Б. Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау құқықтық категориясы салааралық құрылым ретінде. Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Государственно-правовые основы политической системы Республики Казахстан и ее влияние на сферу государственного управления в условиях глобализации» 29 октября 2010 года, Астана, 20107 - С. 76-81.

3. Армстронг М. адам ресурстарын басқару тәжірибесі С.К. Мордовина.- 8-е изд.- СПб.: Питер, 2015. - 153 с.

4. Сихимбаев М.Р., Ергазина С.К., Сихимбаев М.Р., Ергазина С.К. ИСО 45001 стандарттары бойынша интеграцияландырылған сапа басқару жүйесін жүзеге // Халықаралық қолданбалы және іргелі зерттеулер журналы. - 2015. - № 5-2. - С. 195-199;

5. <https://www.iso.org/iso-45001-occupational-health-and-safety.html>